

Повар А. В.,
студентка IV курсу,
Інститут філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

Povar Anna,
IV year student,
Institute of Philology
of Borys Grinchenko Kyiv University

УДК 655.254.22.094.1 (477)

РЕДАГУВАННЯ В ПЕРІОД РУКОПИСНОЇ КНИГИ

EDITING IN THE PERIOD OF MANUSCRIPT BOOK

Анотація. У статті вивчено роль редагування рукописної книги у процесі зародження редагування і визначення функцій редактора. Здійснено аналіз рукописних пам'яток і показано мету втручання редактора (упорядника, перекладача, переписувача) в текст.

Дослідження виконано у межах вивчення дисципліни «Основи редакторської майстерності».

Ключові слова: рукописна книга, переписувач, упорядник, автор, редактор, книгописання, правка.

Abstract. The article examines the role of manuscript editing in the process of editing formation and definition of editor's functions. The analysis of manuscript artifacts is conducted and the purpose of intervention of editor (compiler, interpreter, copywriter) of the text is represented.

The research was carried out within the framework of the discipline "Fundamentals of Editorial Skills" (the lecturer – Vernyhora N. M., Associate Professor of Publishing Department).

Keywords: manuscript, copywriter, compiler, author, editor, book writing, editing.

Вступ. Актуальність теми. Одними з головних проблем, що визначають характер редакторської роботи і є важливими для різних історичних періодів, завжди були проблеми відносин редактора й автора та межі редакторського втручання в текст [1]; особливо в період рукописної книги. Незважаючи на відсутність документальних свідчень, можна все-таки досить впевнено припускати, що редагування давніх рукописних книг проводилося. Але яким чином проводилося редагування і як це відбувалося – досі є не досить вивченою темою. Цим і пояснюється актуальність обраної теми.

Мета статті – здійснити аналіз рукописних пам'яток історії і висвітлити мету втручання редактора, упорядника і перекладача в текст. Для цього спробуємо відтворити історію розвитку редагування, що пов'язана з дослідженнями з історії літературного редагування й видавничої справи (В. Різун, З. Партико, М. Тимошик, К. Накорякова).

Завдання статті – детально дослідити роль редагування рукописної книги у процесі зародження редакторської справи і визначення функцій самого редактора.

Методи дослідження. Неможливо щось вивчати без використання методології. Для цього доцільно буде використати гіпотетико-дедуктивний метод, адже він є не стільки методом відкриття, скільки способом побудови і обґрунтування наукового пізнання,

оскільки він показує, яким саме шляхом можна прийти до нової гіпотези.

Результати й обговорення. З появою писемності, коли виникла можливість передавати повідомлення у часі й просторі, проблема редагування стала значно актуальнішою. Тепер автори повинні були самі дбати про те, щоб інші люди могли зрозуміти їх повідомлення за десятки, сотні чи тисячі кілометрів або через десятки, сотні чи тисячі років. Це апріорі вимагало від авторів та їх читачів користуватися одними й тими самими нормами (наприклад, однаково позначати літери, тобто створити й однаково користуватися кодом передачі повідомлень) [2]. Тому з появою вже перших писемностей виникло завдання їх нормалізації.

У II ст. до н. е. в латинській мові з'явився і сам термін «редагування». Його утворили від латинського слова redigere (упорядковувати) і похідного прикметника від нього – redactus (упорядкований) [3]. У семантиці цього слова особливу увагу привертає те, що воно асоціювалося з поняттям порядку, який своєю чергою базується на понятті норми. З чого можна зробити висновок, що редагування має бути золотою серединою між задумом автора і баченням редактора цього тексту, що проходить етап редагування [2]. Тобто мати за мету лише наблизити матеріал до свого ідеалу. Щоб зрозуміти, чи завжди

редактори дотримувались цих постулатів, треба повернутися до часів виникнення редакторської справи.

Протягом століть редакторська справа зазнавала як розквіту, так і занепаду. Часи стагнації та період відродження допомагають сформувати основні методи та прийоми для тогочасного осередку редакторської діяльності [2]. Але не треба ідеалізувати образ «редактора» тих часів або порівнювати його з сучасним зразком кваліфікованого спеціаліста редакторської справи. До прикладу, в античні часи видавцям було дозволено на свій розсуд робити в рукописах виправлення, що і зменшувало правдивість передачі задуму та висвітлення ідеї, яку планував донести автор до читача [4]. Можна зрозуміти, що під час опрацювання матеріалу тодішні редактори не мали за мету якомога менше змінювати текст, що призводило до деформації повідомлення. Можливо, на це впливало не саме ставлення редактора, а тогочасна цензура, що змушувала прискіпливо розглядати кожне слово рукописів, що надходили до публічного читання. Наприклад, при римських бібліотеках були обов'язкові посади «префектів». Префекти встановлювали, які книжки слід вилучати як соціально небезпечні, а які — дозволяти читати відвідувачам бібліотек. У майбутньому ці норми перетворилися на закони авторського права й політичні норми редагування. Останні з часом навіть виокремилися в інститут цензури [5].

Про редагування української книги можемо говорити від того часу, коли виникла потреба писати, переписувати і перекладати тексти. Щоб детальніше вивчити втручання в текст, логічно буде обрати зразки тогочасних рукописів. Серед небагатьох давніх рукописних книг, що дійшли до наших днів, зацікавлення викликає Остромирове Євангеліє. Книга датована часом листування 1056–1057 рр. Переписане дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира, воно є яскравим прикладом високого мистецтва творення книги. Серед переписувачів книги, крім звичайних копістів, були освічені і творчі особистості, які «редагували текст граматично чи стилістично або змінювали композиційно. Деякі переписувачі свідомо чи несвідомо «орнаментували» канонічний текст українськими мовними рисами» [6]. Кожна сторінка пам'ятки – свідчення професійного вміння та міцної традиції у книжковій справі вже в XI ст. [7].

У другій половині XIII ст. було створено Галицько-Волинський літопис – один з найяскравіших «документів європейського середньовіччя взагалі, не кажучи вже про першорядну вартість як історичного джерела» [8]. Проаналізувавши пам'ятку, можна сказати, що протягом другої половини XIII та початку XIV ст. над укладанням літопису працювало не менше п'яти редакторів. Як доводить А. І. Генсюрський, «...пам'ятка відбиває мовні засоби не одного освіченого носія мови певної епохи, а цілого ряду

таких носіїв, часто досить далеких і за епохою, і за соціальним станом, і за ідеологією, і за нахилами до жанрових стилів, і, нарешті, за місцем походження, а то навіть і за етносом». Серед редакторів літопису були єпископи, визначні державні діячі, близькі до духовних осіб люди. Зрозуміло, що на літописі позначилися політичні та ідеологічні погляди редакторів, їхні симпатії чи антипатії до тих або інших державних діячів.

Політичні зміни суттєво впливали на розвиток редакторської справи. Особливо це можна прослідкувати у XIV ст. Патріарх Євтимій Тирновський, болгарський письменник і просвітител, проводить книжну реформу, «суть якої зводилася до редагування і ретельного вивірення з грецьким оригіналом суцільного масиву візантійських літературних пам'яток», адже нові тексти візантійської культури через Болгарію запозичалися Руссю, як й іншими країнами. «Наслідком реформи було здійснення перекладів і редакцій творів здебільшого релігійної літератури» [6]. Тексти очищалися від зайвих запозичень, почали з'являтися наново переписані, відредаговані твори, встановлювалися єдині норми давньої української графіки та орфографії.

Серед пам'яток XV ст. не оминати високохудожню пам'ятку рукописного мистецтва «Києво-Печерський патерик», написану протодияконом Спиридоном (першу редакцію пам'ятки датують початком XIII ст., а останню – XV ст.), яку було відредаговано композиційно, вміщено нові статті, «виклад витримано у хронологічній послідовності, текст збагачено риторичними прикрасами у стилі «плетіння слів» [6]. Для літератури XV ст. загалом оригінальної і перекладної були характерними «доповнення старих пам'яток, насамперед “Києво-Печерського патерика”, зумовлені посиленням аскетичних і містичних настроїв та плеканням старої церковної риторики», що розглядають «не лише як поглиблення релігійності, але й як реакцію на посилення в літературі світських настроїв» [4]. Про значення «Києво-Печерського патерика» для редакторської справи наголошує М. С. Тимошик: «...текст “Києво-Печерського патерика” дає сьогоднішнім фахівцям редакторської справи колосальний матеріал для поцінування ролі й відповідальності редактора не лише в подальшому вдосконаленні тексту, структури твору в цілому, а й змін певних смислових, фактологічних, ба навіть політичних акцентів в умовах, коли цей текст побутує й розмножується протягом тривалого часу» [6].

Поява друкарства не припинила розвиток рукописної книги – вона ще довго існувала паралельно з друкованою. Кожен переписаний текст – унікальне явище, бо «переписувач компонував зміст книжки на власний смак, окрім того, доволі часто поживлявав мову оригіналу діалектними чи іншими мовними осо-

бливостями» [6]. Навіть у XVII–XVIII ст. рукописна книга ще залишалася популярною. У писемному вигляді здебільшого поширювалися художні, наукові твори, канцелярські документи, літописи, різноманітні поради тощо [1].

Висновки. Таким чином можна стверджувати, що редагування існувало в період рукописної книги, але ще розвивалося і мало свої недоліки. Протягом віків майстерність редакторів відшліфовувалася та вдосконалювалася, і в наші дні продовжує набувати нових рис, залежно від викликів часу. Період рукописної книги на етнічних українських землях цілком переконливо говорить про зародження української школи редагування. Безперечно, про редагування в сучасному розумінні мова не йде, проте нам є чим пишатися.

Список літератури

1. Ковальчук Г. І. Рукописні книги та стародруки : навч. посіб. / Г. І. Ковальчук. – Київ, 2011. – 100 с.
2. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підручник / М. С. Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 2003. – 496 с.
3. Сучасний стан розвитку редагування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referat-ok.com.ua/literatura/suchasni-stan-rozvitku-redaguvannya-v-ukrajini>.
4. Білоус П. Паломницький жанр в історії української літератури / П. Білоус. – Житомир, 1997. – 160 с.
5. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. – Львів : Афіша, 2001. – 415 с.

6. Історія української культури : в 5-ти т. – Київ : Наукова думка, 2001. – Т. 1 : 1135 с. ; Т. 2 : 847 с.

7. Накорякова К. М. Очерки по истории редактирования в России XVI–XIX вв.: опыт и проблемы / К. М. Накорякова. – Москва : Изд-во «ВК», 2004. – 227 с.

8. Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6-ти т. / М. С. Грушевський. – Київ : Либідь, 1993. – Т. 3 : 285 с.

Reference list

1. Kovalchuk, H. I. (2011), *Manuscripts and Early Books: a Textbook*, Kyiv, 100 p.
2. Tymoshyk, M. S. (2003), *The History of Publishing: a Textbook*, Nasha kultura i nauka, Kyiv, 496 p.
3. “The current state of development of editing in Ukraine”, available at: <http://referat-ok.com.ua/literatura/suchasni-stan-rozvitku-redaguvannya-v-ukrajini>.
4. Bilous, P. (1997), *Pilgrimage Genre in the History of Ukrainian Literature*, Zhytomyr, 160 p.
5. Partyko, Z. V. (2001), *General Editing: Legal Framework: a Textbook*, Poster, Lviv, 415 p.
6. The History of Ukrainian Culture: in 5 Vols. (2001), Naukova dumka, Kyiv, vol. 1, 1135 p., vol. 2, 847 p.
7. Nakorjakova, K. M. (2004), *Essays on the History of Editing in Russia in the XVI–XIX Centuries: Experience and Problems*, Izd-vo “VK”, Moscow, 227 p.
8. Hrushevskiy, M. S. (1993), *History of Ukrainian Literature: in 6 Vols.*, vol. 2, 3, Lybid, Kyiv, 285 p.

Подано до редакції 10. 02. 2017 р.

Повар А. В., студентка,
Институт филологии
Киевского университета имени Бориса Гринченко

РЕДАКТИРОВАНИЕ В ПЕРИОД РУКОПИСНОЙ КНИГИ

Аннотація. В статті вивчено роль редагування рукописної книги в процесі зародження редагування і визначення ролі редактора. Произведено анализ рукописных изданий и указано цель вмешательства редактора (составителя, переводчика, переписчика) в текст.

Ключевые слова: рукописная книга, переписчик, составитель, автор, редактор, книгописание, правка.